

אתר דעת - מכללת הרצוג

על מידת ההזדהות

מאת

נתן רוטנשטרייך

הצד הגלוי שבחייו ופעולתו של זלמן שזר הוא צד איש-הציבור שבו. כאיש-ציבור נמנה שזר עם אסכולה מוגדרת מאד בציונות, לא רק במה שהוא איש תנועת הפועלים אלא במה ששרשי רעיונותיו הציבוריים נעוצים בקרקע בית-מדרשו של ברוכוב. שזר תרגם את ה"פלטפורמה" של ברוכוב לאידיש והוא פירש את ברוכוב לקוראי עברית ולבני הדור הזה בכלל. היה שותף להכרעות ציבוריות מתוך האסכולה הציבורית שהוא נמנה עמה ולמענה. ובכל זאת, מצטיין שזר כאיש ציבור בקו ייחוד בולט: הוא פתוח לדעות זולתו — הזולת כיחיד והזולת כבן אסכולה אחרת. מדרכו של איש ציבור שהוא פוגש את דעתו של הזולת במישור של פשרה, והוא מקבל על עצמו את החיוב. וההכרח שבפשרה משום שבעל הדעה האחרת מייצג כוח חברתי שיש להתחשב בו. אך שזר אינו פוגש את דעת הזולת במישור הפשרה פרי ההתחשבות, אלא במישור ההבנה פרי ההחשבה. הוא יודע כי סבוכה דרכו של עם ישראל בעבר ובהווה; כי נסיונות אישיים וציבוריים שונים מנחים את בני האדם בהשקפותיהם ובאגיות ראייתם. הוא יצא אל יהדות גרמניה והבינה, והוא יצא אל יהדות ארצות-הברית והבינה. בהבנתו אלה הוא נאמן לנקודת-המוצא שלו כבן אסכולה, אך הוא הולך אף מעבר לה. ואולי אין לך ביטוי מובהק לכוחו זה של שזר ממסתו על זיבוטינסקי (שנכללה בספרו "אור אישים"). כאן כתב שזר על אדם רחוק ממנו בחיים הציבוריים ובכתיבתו ביטא זיקה והסתיינות כאחת — עתים גוברת הזיקה ועתים גוברת ההסתיינות. אך לעולם

כב

מבין הכותב את הרחוק לו; מבקש להסביב את שרשי הריחוק, ולתאר את האופי האנושי של התופעה כולה. דומה שבעיני זה הוא מושפע ומעוצב על ידי ההיסטוריון שבנו. מעיינות הרבה מפרנסים את ההיסטוריון. על שזר כהיסטוריון לא נוכל להמשיל את דברי ההיסטוריון הגרמני הנודע, שההיסטוריון יצר אנטיקווארי קמאי מדריכו. תופעות העבר אינן לגבי שזר תופעות רחוקות, גנוזות בבית גזאים אנטיקווארי. לגביו הן נוכחות; הוא חי אותן; מתפעל מהן, שרוי עמהן ובתוכן; עם היותו מעתיקן אל חיי הווה שהוא עצמו נתון בו. שזר עצמו ביטא את היחס בין איש-הציבור וההיסטוריון בדבריו על מ. שיפר: "סערת החיים שלחה אותם (היינו את אנשי הדור) למרחקי הזמן לפענח נסתרות גורל עמם, ולאור חיפושיהם ותגליותיהם ערכו לוחמי הדור את קרבותיהם". אך נראה כי הזיקה בין יסוד החיים הציבוריים שבהווה לבין יסוד החקר ההיסטורי והחוויה ההיסטורית עמוקה היא בשזר מן הביטוי שנתן לה במסתו על שיפר.

שזר מספר כיצד שמע בילדותו בפעם הראשונה את שמו של שבתאי צבי. הוא שמע שם זה מפני יהודי בעיירה, שטען כי עתידה הציננות להכשל כשם שנכשלה השבתאות; מותר להרחיב את משמעות התאור הזה מעבר לעצם הצירוף: דומה ששזר ההיסטוריון, אשר חדר לעומקה של התנועה השבתאית ושלה חותיה, מודע בכל עת ובכל שעה את החשש מפני כשלון הציננות; חשש עמוק זה המקנן בלבו משפיע על חייו כאיש-ציבור; הוא משווה לדרכו הציבורית את צביון האחריות; בפני ההיסטוריה היהודית, על רציפות גילויה וחיפושיה; ובפני תולדות הנסיגות המשיחיים של עמנו. כאן הזינה הציננות את ההתעניינות בעבר וההתעניינות בעבר הזינה את הציננות. מקור יניקתו העיקרי של שזר כהיסטוריון הוא בהזדהות שהוא מזדהה עם הענין הנחקר. הוא עומד על רב גוניותן של התופעות ההיסטוריות, על הסוד שבכל הויה היסטורית והוא, כביכול, חרד מפני גיבוש ספרותי של הויה זו שלו, היא הויה ההזדהות; על כן לא נתן שזר מלוא ביטוי בכתב להתעניינותו

בהיסטוריה, אלא קיים מרחק־מה בין החויה לבין ביטוייה בעל־פה, מכל שכן בכתב. ולא בשבתאות בלבד עסק כהיסטוריון, ואפילו לא בתולדות הרעיונות המשיחיים בלבד. הוא פירסם את התעודה החשובה ביותר של ראשית חכמת ישראל בגרמניה על־זרקע. תנועת האמנציפציה והתיקונים בדת, הוא הנאום הפרוגראמאטי של אדוארד גאנו. כאן ביקש לזרוע אור על תופעה אחת במלחמת החיים של העם היהודי לא בכיוון משיחי אלא בכיוון של לבטי השתרשות בעולם המציאות הממשית של גרמניה, על שרשיה הנפשיים והחברתיים של תופעה זו ועל ביטוייה הרעיוניים.

כהיסטוריון אין־שזר נמנה עם אסכולה. כלשהי, אף שהוא מבליט את זיקתנו לדובנוב. במרכז ענינו של שזר אינה עומדת החברה היהודית הנלחמת על קיומה, אלא "העם המבקש להיגאל". צירוף זה שגור מאד בפיו, והדגש הוא על העם. מבחינה זו הוא קרוב לאסכולה של דובנוב, אלא שהעיקר אינו ארגונו של העם אלא שאיפתו, ומבחינה זו אין לומר שהוא בן האסכולה הסוציולוגית.

אם נעיק מבט על הביוגראפיה של שזר מכאן ועל העולמות השונים של העבר המתלכדים בו מכאן, דומה שיהיה בידנו לאשר, שתודעת האחדות של העם היהודי היא גורם ממריץ ומכוון מרכזי באישיותו ובדרכו הציבורית. נסיבות הגורל בדבר, ששזר, שהוא חניכה של יהדות אירופה המזרחית, נקלע לגרמניה והכה שורש ביהדותה של גרמניה. הוא נזדמן לגרמניה בפרוס מלחמת העולם הראשונה ומשום שבא מארצו של האויב הרוסי לא ניתן לו לחזור, והשהות הזאת שהוטלה עליו בכוח הגורל איפשרה לו לספוג כמה מן היסודות או כמה מחיפושי הדרכים, שיאפיינו את יהדות גרמניה בראשיתה של מאה זו, כאשר חוגים שונים של היהדות הגרמנית, אלה שהיו מכונסים סביב, "דר יודשה פרלאג" בברלין, או שהיו מכונסים סביב "דר יודה" של בובר, חיפשו אפשרות של מגע תרבותי וספיגה רוחנית מיהדות אירופה המזרחית.

ישזר כאילו הוטל לתוך ההווייה הזאת ובלי שהחיפוש אחרי

גישוּף הגשרים ימצא את גניסוחו הספרותי הפולקלורי או המחשבתי הוא היה הגשר הזה. עיניו היו לכיוון של יהדות גרמניה; אולם נופו, שורשיו היו באירופה המזרחית. מאירופה המזרחית הביא שזר צירוף יחיד במינו של יהדות למדינת חסידיית מצד אחד ומצד שני השתתפות במלחמת הדיעות והזרמים והוויכוחים שהכינו את התנועה הציונית הסוציאליסטית, את הסוציאליזם באלהי מן היובלים והזרמים שפירנסו ומילאו את עולמה של יהדות אירופה המזרחית בראשיתה של המאה הזאת. שזר נאבק כל ימיו על דבר שאולי אי אפשר למצוא לו גנוסחה כתובה, מוגדרת, מצוחצחת, כיצד לאחד את היהדות החב"דית ואת השורשים של הציונות המדינית, את השורשים שלו עצמו במשנתו שלו, והלא אלה דברים ששזר לא יבין אותם בעצם. בורוכוב שהיה נתן וחריף, בעל כלים של לינגוויסטן. מצד אחד ושל הגוה סוציאליסטי. מצד שני, חייב את ארץ ישראל נגד אוגאנדה. וסירקין, שנישא על גלי ההתלהבות והעממיות הייחודית ושלל את האידיאולוגיה המארכסיסטית, היה טריטוריאליסטן, והסתירות האלו שאין ליישב אותן בעצם, ולא עלידי ניתוחים וניתוחי ניתוחים, ספגן שזר בלבו והן הזינו אותו, והוא אולי לא ביקש למצוא להן יישוב, פיתרון שיהיה בו כדי לסלק את הסתירות האלו. על דרך מאתימאטית טהורה פשוטה, אלא שמאיתוך הסתירות האלו הוא, ובתוך הסתירות האלו הוא מוצא שורשים מזינים פעם מצד זה ופעם מצד אחר. הסגנונית הזאת שעולה מכאן היא הביאה אותו ללא ספק במגע עם יהדות גרמניה, כשהוא נמצא לפנייהם כפרסוניפיקציה של אותה היהדות העממית שהם ביקשו אותה; אבל הוא גם קיבל מהם לא רק נתן בעצם נכחותו, בעצם הווייתו, אלא גם קיבל מהם, את המאמץ לתרגם את המורשה הזאת לשפת התקופה הזאת, למצוא את הקשרים בין העולם של היהודים לבין העולם של שאינם יהודים, והוא קיבל מהם דבר שהוא גלגול בתירגומה של אותה רבגוניות. זו מידה מסויימת של סובלנות, אולי מידה רבה של סובלנות. שזר הוא חניכו של בית מדרש אידיאולוגי מובדל מן הצד האחד, ומן הצד האחר לבו פתוח לגילויי היצירה היהודית,

לרבגוניותם של טפוסים יהודיים. ואולי גם לרבגוניותן של אידיאולוגיות יהודיות. נקשרה, למשל, ברית בינו לבין מארטין בובר ע"ה, שהיה בכיר ממנו בשנים אחדות. שזר לא גרס את משנתו של בובר בענייני קהל וציבור, אבל זכורני, כשבובר הלך לעולמו, ביום א' בבוקר, הופיע שזר בביתו ונטל על עצמו את הטירחא של החלוויה. הוא הבין כאן בעומק לבו, שזו היא שעת כושר, זו איזו סמליות של שעת כושר, כאשר נציגה של מדינת ישראל חולק כבוד לנציג של היהדות, נציג בלתי-מוכתר של היהדות, הרי בתוך האוצר הגדול של הדורות היהודיים, האוצר הגדול של ההוויה היהודית בדור הזה. הוא מביא משהו מיוחד, משהו שאין לו אח ורע.

שזר עבר, מיהדות גרמניה ליהדות ארצות הברית. בשנות העשרים, ובראשית שנות השלושים, הוא עשה הרבה בתוך ארצות הברית, חידש את הקשרים שהיו לו עם חבריו מימי הנעורים, שהתגלגלו-בתוקף הגורל אל היבשה הזאת, והוא הבין והעריך את עוצמתה ואת רחבותה של יהדות ארצות הברית ואת הגיוונים השונים, שלמצער היו קיימים באותו דור. הוא ראה במובן מסויים, — ונתן לזה ביטוי גם בעל-פה וגם בכתב — באישיותו של השופט לואי בראנדייס את הביטוי המובהק של השורשים היהודיים, של ההתפרנסות מן המגע בין השורשים האלה לבין תרבותה של אמריקה והדחף הציבורי שלה, ואולי גם הפאטוס הסוציאלי שלה. וכמובן כאיש ארץ-ישראל, כאיש מדינת ישראל, ראה את כל הגלגולים של ההווייה הציבורית הזאת במשך הדורות, כשכל אחד ממנו, זה גדול וזה קטן, זה בכיר וזה צעיר, נושא בלבו את הפירוש שלו לנציגות הזאת. זה מבחינת הביוגרפיה וההתקפלות של השבטים היהודיים במרכז הישראלי ואישיותו הביוגראפית של אדם אחד, זלמן שזר.

אבל גם מבחינת המבט הנקנה, הביוגראפי, יש כאן מאמץ מתמיד לחזור, לשחזר, לשקם ולהבין את אחדותו של העם היהודי. בברלין עסק שזר בחקר המקרא, והוציא יחד עם מ. סולובייצ'יק-סוליאלי, ע"ה, ספר על תולדות ביקורת המקרא. הוא עסק בהיסטוריה יהודית, הן מן הצד של התנועות המשיחיות,

והן — וזה אינו ידוע כל כך; גם מצד ראשיתו ואביבו של המגע בין היהודים לבין העולם הלא־יהודי. בכתב־עת של תנועת הסטודנטים הציוניים בגרמניה, כתב־עת דחוי שאיש אינו שם לב אליו היום, פירסם שזר בשני המשכים הצעה של יהודי־גרמני משנת 1818: שם היהודי הוא אדוארד גאנז, מי שהמיר את דתו לאחר־מכן, ונעשה פרופ' למשפטים באוניברסיטת ברלין, והיה מן המהדירים של כתבי הפילוסוף הגרמני הגדול ייגר. שזר פירסם את הצעתו והכתיר אותה בשם משלו, משום שזה היה כתבי־יד שלא היה עליו שם — *Erstlinge der Assimilation* (ביכורי ההתבוללות). הוא ראה תעודה זו כרבת עניין, הוא ראה בה ביטוי לניסיון של דור אינטלקטואלי־יהודי בראשית המאה הקודמת להעתיק מושגים וכלים שנתכוננו ונתנסחו בעולם הפילולוגיה הגרמנית וההיסטוריה והגיאוגרפיה הגרמנית; להעתיק את המושגים הללו לצורך המחקר של היהדות, בלי להתכחש לדיעותיה של היהדות. אולם בעצם הניסיון להשקיף על האוצרות האלה מזווית ראיתו של משקיף מן הצד, לא משקיף מחוייב הנוטל על עצמו את עול האוצר שהוא חוקר אותו, בניתוק הזה בין קבלת העול לבין ההתעניינות באוצר ראה שזר בעין חדה מאוד את ראשיתו של התהליך, ראשית ביכוריה של ההתבוללות היהודית. שזר נתון כל ימיו למחשבה הזאת, כיצד פירנסה היהדות בעת ובעונה אחת, בדורות השונים — בדורות האחרונים; במשמע — את הציפיה המתמדת ואת המאמצים המתמידים לקיים את עצמה, לשתול עצמה בתוך העולם שהיהודים שרויים בתוכו, להיאחז ברעיון המשיחי מצד אחד, ובעת ובעונה אחת הפרישה לעולמם של הגויים את מיטב בניה שעזבו את היהדות והתנכרו לה. כיצד יכולה הווייה אחת לפרנס שתי נטיות ושתי מגמות כה מנוגדות זו לזו? הוא ראה, ודומני שהוא רואה גם עתה, שכל אחת משתי המגמות האלה נושאת בחובה סכנה גדולה. הציפיה המשיחית נושאת בתוכה את הסכנה של משיחיות־שקר, והכניסה לעולמם של הגויים נושאת בחובה את הסכנה של היעקרות, של היתקנות ושל הנפת הגרזן כנגד היהדות. ובין שתי המגמות

האלו, היוצאות מתוך היהדות ההיסטורית עצמה, מוטל על נאמני בית ישראל בכל הדורות ועל אלה שנאמנות זו המריצה אותם בדורות האלה לתת לנאמנות דחיפת הידוק בתנועה הציונית ולהקמתה וכינונה ועיצובה של מדינת ישראל.

השביל הזה של הנאמנות הוא אוד מוצל מאש, הוא אינו ניתן מעצמו, הוא פרי מאמצים, הוא פרי חיפושים, הוא פרי קשיים, הוא בעצמו מחולל קשיים, אבל הוא השביל שההיסטוריה היהודית גזרת אותו עלינו, אם אנחנו קוראים את דברי ימי עמנו, אם אנחנו מבקשים להבין ולפענח את הפשר הזה של ההיסטוריה היהודית. והמזיגה הזאת בין העצמיות הביוגראפית של שמירת אמונים לעם היהודי על גווניו ועל קיפוליו תוך ההגנה על אחדותו השורשית ובקשת האחדות של הדורות היהודיים והתנצחותם המתחדשת והולכת של הדורות האלה, הפגישה הזאת בין היובל של ההווה לבין הזרם של העבר, מגולמת באישיותו של שזר, והיא אולי מצדיקה את מה שאמר על עצמו, שלכהונת הנשיאות הוא מביא את תודעת האחדות של העם היהודי.

כיצד ניתן לו לתת ביטוי למזיגה הגלומה באישיותו? דומני שעמדו ועומדים לו לשזר כמה מיני סגולה אישיים. שזר הביא מחב"ד את מה שניתן לקרוא בשם ההתרגשות הנלווית להשגה האינטלקטואלית. ההשגה האינטלקטואלית איננה נתוקה, יבשה, סגורה בתוך עצמה, אלא היא מעוררת את ההתפעמות ואת ההתפעלות של האדם, היא מעצבת את אופיו, היא עושה אותו לאישיות רגישה. תלקח הזה. לקח שבאופי, לקח שבגישה ולא לקח שבתורה, הביא שזר מחב"ד. הוא הביא כלים לשוניים דתיים רגישים מאוד, בייחוד בעברית ובאידיש, וזה בעצמו הוא מעין ביטוי של כשרון ושל יכולת לשורשים שאינם רק עניין לכשרון וליכולת. הוא רגיש לשירה, תירגם שירה, כתב שירים בעצמו; הוא דאג להפצתן של יצירות של משוררים, כמו רחל, הוא רואה את השירה כאותו ביטוי של התפעמות היונק את חיוניותו מן העולם שההתפעמות ניזונת ממנו ואינו רואה את השירה כעולם סגור ומכונס בתוך עצמו. אין כוונת הדברים למשורר במובן הטכני,

אתר דעת - מכללת הרצוג

[8]

נתן רוטנשטריך

אף שגם יסוד זה מצוי בו כידוע, אלא למשורר באותו המובן שתיאר ברדיצבסקי, כאדם החי את החיים ברבגוניותם ובמתי-חיותיהם, חי בתוך הקרעים ומתוכם: המשורר הוא גם אחיה השילוני וגם ירבעם בן נבט!

אין לומר כמובן שאין מתיחות והתרוצצות בין יסודות ותחומים אלה שבחיי שזר ודרכו. ודאי שיש הכרעות פעם לכאן ופעם לכאן, ואין ספק שהדור ושאלותיו, ענייניו ותנועותיו, קבעו לא במעט את דרכו, ואין האיש היחיד בן חורין בתוך הדור. אך דומה שמלבד המתיחות והסתירות ניתן להבחין גם באחדות וברציפות שבדרכו.

ובלשון ההקדמה "לאור אישים": "אם ניצוץ אחד מן האור יצית אֵיק כלשהו בלכות הדור הבא, והיה זה גמולי".

הוא מביא את המשורר כדוגמה לאדם שחי את החיים במתיחות ובמתיחות, ושהוא גם ירבעם בן נבט. המשורר הוא גם אחיה השילוני וגם ירבעם בן נבט! אין לומר כמובן שאין מתיחות והתרוצצות בין יסודות ותחומים אלה שבחיי שזר ודרכו. ודאי שיש הכרעות פעם לכאן ופעם לכאן, ואין ספק שהדור ושאלותיו, ענייניו ותנועותיו, קבעו לא במעט את דרכו, ואין האיש היחיד בן חורין בתוך הדור. אך דומה שמלבד המתיחות והסתירות ניתן להבחין גם באחדות וברציפות שבדרכו.

ובלשון ההקדמה "לאור אישים": "אם ניצוץ אחד מן האור יצית אֵיק כלשהו בלכות הדור הבא, והיה זה גמולי".